

5.

Pins del Vallès, 1936-1939. La Guerra Civil a Sant Cugat del Vallès

José Fernando Mota Muñoz

Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès

Vista de San Cugat del Vallès als anys 30.

Els primers dies d'octubre de 1936 arriben a Sant Cugat del Vallès uns reporters enviats pel *Full Oficial del Comitè Local de Defensa* de Sabadell per explicar als lectors el procés

revolucionari al Vallès. El seu reportatge es publicarà el 6 d'octubre¹ i ens servirà de guia per a aquest escrit².

Full Oficial del Comitè Local de Defensa de Sabadell.

Els cronistes arriben a un poble de 6.000 habitants, eminentment rural, on més d'un terç de la població es dedica a l'agricultura, sobretot a la vinya. També existeixen tres fàbriques tèxtils, una desena de bòbiles i un nodrit sector de treballadors de la construcció.

Arriben a un Sant Cugat, que pocs dies després, el 19 d'octubre, canviarà de nom. El ple, tenint en compte “*els moments de transformació que estem vivint, les noves tendències del país i el sentiment popular allunyat de tot signe d'insinuació religiosa*”, decideix canviar el nom “*pel de Pins del Vallès, ja que aquests*

arbres són una de les característiques més remarcables tant pels veïns com pels forasters de la població”.

El primer que ressenyen els reporters és que:

“Immediatament d’iniciada la sublevació [sic] feixista, a Sant Cugat, es mobilitzaren les forces proletàries i d’esquerra per contrarestar les forces dels militars traïdors”.

Efectivament, els dies posteriors al 19 de juliol es va viure un cert caos: vaga general, militants obrers passejant armats pel poble, botigues saquejades... La situació tendirà a normalitzar-se a partir del 23 en què finalitza la vaga i es normalitza el servei de trens. Aviat partits i sindicats s’organitzen:

“El Comitè quedà immediatament constituït per tres elements de la C.N.T., tres de la U.G.T., tres del P.O.U.M., tres de l’Esquerra i Federals, tres rabassaires i tres de la F.A.I”.

El Centre Republicà Federal (CRF), adherit a finals de 1931 a ERC, era la força política hegemònica, havia guanyat totes les eleccions i disposava de l’alcaldia. Els republicans federals santcugatencs, molt lligats al moviment rabassaire, estaven organitzats des de finals del segle XIX i havien estat l’oposició al caciquisme local. Tenia uns 150 socis.

El Sindicat Únic d’Arts i Oficis de Sant Cugat s’havia fundat l’abril de 1931 i estava adscrit a la CNT. Era el sindicat majoritari a Sant Cugat. Dirigit per comunistes en-

tre 1932 i 1934, després del seu tancament, arran dels fets d'octubre, havia estat reconstruït pels anarcosindicalistes. Tenia uns 900 afiliats.

El Sindicat d'Oficis Varis de la UGT havia nascut el 27 de juliol de 1936. Format pels promotors de la Federació Obrera d'Unitat Sindical a Sant Cugat -sindicat impulsat pel POUM el maig de 1936- i pel Sindicat Regional Llum i Força. Aviat la direcció va passar a mans del PSUC. Arribarà als 600 afiliats.

La Unió de Rabassaires (UR) tenia una llarga trajectòria a Sant Cugat. El seu origen es remuntava al nucli internacionalista que va existir a la vila el 1873. S'uniran el 1894 al republicanisme federal. Revifaran a partir de 1919, després de l'interès de Layret per la seva causa. Seran promotors de la vaga del Vallès de setembre de 1931. Propers al CRF -aniran junts a les municipals de 1934-, però amb presència de militants del POUM i el PSUC.

El POUM era fort al municipi. Els comunistes s'havien organitzat com Bloc Obrer i Camperol el 1931. Van dirigir la CNT local, organitzar els aturats i promoure entitats juvenils i culturals. A les eleccions de 1932 arribaran a un 11% de vots. Majoritaris entre els treballadors de la construcció i el tèxtil i amb militants dins la UGT, CNT i la UR.

Anarquistes propers a la Federació Anarquista Ibèrica dirigien la CNT local des de 1935. Abans havien estat una

minoria dins del sindicat i s'havien organitzat en l'Ateneu Obrer Cultural. Tenien presència entre rajolers, peons i obrers de la Pelleria.

Al Comitè falten dos partits, el PSUC, fundat el 23 de juliol, i encara en formació a Sant Cugat -de fet, els representants de la UGT al Comitè són militants del partit-, que té ascendent entre treballadors de l'electricitat i el ferrocarril, i Acció Catalana Republicana (ACR), un partit que participa en el Comitè de Barcelona -representat pel santcugatenc Tomàs Fàbregas- però que a Sant Cugat tenia un perfil més dretà i, per exemple, el 1934 havia anat a les eleccions municipals amb la Lliga i UDC.

El Comitè es converteix en el veritable poder polític a Sant Cugat: depura i nomena funcionaris, dóna el vistiplau als comptes municipals, cobra els impostos especials, requisa propietats i dirigeix la milícia local, encarregada de l'ordre públic i la repressió dels enemics de la revolució.

El 14 d'octubre de 1936, seguint el decret de la Generalitat, es nomena un nou consell municipal, que atorgava 6 regidors a ERC i CNT, 4 al PSUC i 2 al POUM, ACR i UR. El canvi serà total, cap dels regidors del CRF escollits el 1934 restarà a l'ajuntament. També serà una renovació generacional -la mitja d'edat dels consellers durant la guerra està per sota dels 35 anys- i social, amb l'arribada al poder local de la classe treballadora i d'immigrants. Per unanimitat serà escollit alcalde Magí Bartralot, veterà militant federal i rabassaire.

Les primeres feines del nou consistori aniran encaminades a millorar els proveïments i disminuir l'atur, impulsant obres públiques i obligant als propietaris a tancar solars, fer voravies i arreglar cases.

Logotips.

Però aviat naixeran les primeres dissensions dins del consell municipal entre, per una banda ERC-ACR-UR-PSUC, i per l'altra CNT-POUM, partidaris de profunditzar en la revolució. Aquesta divisió, en l'àmbit barceloní, esclatarà en els anomenats fets de maig de 1937. El perdedor serà el POUM. L'agost seran detinguts els seus dos regidors i, a més, serà il·legalitzat i eliminat dels ajuntaments. A Pins del Vallès s'organitzaran en un Ateneu Obrer.

El 27 d'octubre de 1937 prenia possessió el nou consistori seguint la proporció dictada per la Generalitat: sis consellers per ERC, PSUC i CNT, dos per ACR i la UR. Aquests darrers es neguen a prendre possessió per les restriccions al comerç de productes agraris i perquè se senten infrarepresentats al ple amb només dos regidors.

I és que el mercat negre i la falta d'aliments havien fet que l'Ajuntament, esperonat sobretot pel PSUC, posés en marxa un major control de preus i tràfic de productes agrícoles. Des de mitjans de 1937 cada vegada eren menys els camperols que declaraven voluntàriament la collita. Davant de l'ocultació de la producció i l'especulació, s'inicià una política de multes i confiscacions.

El 19 de gener de 1938 dimiteix l'alcalde Bartralot. El debat del pressupost ha posat en evidència l'existència d'una nova majoria, la que formen PSUC i CNT. El control del mercat negre, les tensions amb la UR i la política de proveïments han acabat de distanciar a ERC del PSUC, fins llavors aliat de govern, junt amb ACR.

A partir de llavors l'Ajuntament serà governat per una aliança CNT-PSUC. Tres alcaldes cenetistes es rellevaran en ell càrrec: Pere Puig, Ismael Castelló -que també militava al POUM- i Isidoro Checa, del sector faista. Els problemes alimentaris i la lluita contra l'acaparament centraran el debat d'aquests mesos.

El 30 de setembre de 1938 les Corts republicanes es reuniran al Monestir de Pins del Vallès. La presència militar anirà en augment i la proximitat del front diluirà la política local. L'última reunió del ple serà el 30 de novembre.

En l'article del Full Oficial no obliden parlar del procés revolucionari en l'economia.

“La Unió de Rabassaires s’ha incantat [sic] de les finques rústiques i les han repartides als camperols d’acord a les necessitats de llurs respectives famílies i els fruits seran col·lectivitzats”.

A Sant Cugat existia un potent moviment rabassaire. La situació revolucionària els va permetre assolir el seu somni: accedir a la propietat plena de les terres que conreaven en emfiteusi. El 5 d'agost la UR aprova la confiscació *“de totes les terres d’aquest terme municipal treballades pels camperols d’aquesta així com les masies i existències”*. També decideix repartir el vi emmagatzemat als cellers de les grans propietats entre els seus rabassaires.

L'encarregat d'administrar les terres seria el Sindicat Agrícola la Unió de Rabassaires, creat el 15 de setembre per la fusió dels tres sindicats cooperatius agraris del poble i la UR. A la vegada havia sorgit la Col·lectivitat de Camperols, afí a la CNT, que agrupava un centenar de jornalers que s'havien apropiat de les terres que conreaven a sou.

Aviat sorgiran problemes entre ells. Els jornalers pretenen col·lectivitzar totes les terres dels seus antics amos,

incloses les que conreaven rabassaires d'aquestes propietats, que el que pretenien era accedir a la propietat de la terra que tenien arrendada. Per solucionar el conflicte es va acordar repartir la terra, primer als camperols -segons el nombre d'homes a la família- i després a tot aquell que volgués treballar-la; les terres treballades per jornalers passaven a la Col·lectivitat Camperola; no es pagarien arrendaments, només es controlaria la producció venent al Sindicat a preu taxat l'excedent que el camperol no necessités per al seu autoconsum i no es permetia la venda de terres entre particulars sense coneixement del Sindicat. El Sindicat Agrícola es comprometia a donar crèdit i facilitar adobs, sulfats, llavors i maquinària.

Les terres del poble quedaven dividides en una majoria de petites propietats conreades de forma familiar, però dependents del Sindicat Agrícola -amb 1.500 associats- per a la venda i els subministraments, i una Col·lectivitat, que agrupa uns 150 col·lectivistes, que conreen en comú algunes grans propietats i exploten els boscos que els ha cedit l'Ajuntament. Precisament la fusta i el carbó es convertiran en una de les principals ocupacions de la Col·lectivitat Camperola.

L'agost de 1937 es desestima la municipalització de la terra, que s'anava estudiant des de febrer, davant de les disposicions de la Generalitat que pretenia posar-la sota el seu control. El setembre, seguint els decrets de la Generalitat, es constituirà la Junta Municipal Agrària.

Malgrat aquests problemes, el Sindicat Agrícola devia funcionar bé, ja que quan va ser ocupat pels franquistes tenia un superàvit de més de 300.000 ptes.

Els cronistes també expliquen altres canvis revolucionaris.

“Les indústries estan controlades i els rams de la Construcció i Barbers estan cooperativitzats, sistema que estan en vies d’adoptar els pintors, fusters i manyans”.

En efecte, els primers rams en col·lectivitzar-se van ser els barbers, que van decidir treballar tots junts en un mateix local repartint el recaptat a parts iguals, i la construcció, sector molt afectat per l’atur, que es va agrupar en una cooperativa conjunta UGT-CNT. Seguiran l’exemple pintors i empaperadors, fusters, ebenistes, transportistes, lampistes i electricistes. Els rajolers de totes les bòbiles col·lectivitzades crearan un agrupament industrial. També es col·lectivitzarà la fàbrica més gran del municipi, la Tintoreria Swert.

A més, molts petits negocis on el propietari seguia al davant, crearan comitès de control obrer, encarregats de fiscalitzar els comptes.

“Les entitats polítiques proletàries d’esquerra han convertit els castells aristocràtics de les entitats reaccionàries en casals de la Revolució. Les entitats culturals obreres s’han requisat [sic] de propietat de facciosos que són ara fogars de la cultura de la classe treballadora”.

La CNT ocupa el local de la Lliga, el POUM la seu de la Federació de Joves Cristians, el Parc Municipal -espai

d'oci de la dreta- esdevé Ateneu Llibertari. Però el canvi més important a les propietats urbanes no el van poder copsar els periodistes, estava per arribar. Els primers dies de la revolució molts inquilins havien deixat de pagar, altres havien ocupat cases deshabitades, molts propietaris havien fugit. L'Ajuntament declara de propietat municipal tots els immobles deshabitats o propietat de facciosos. El març de 1937 neix la Comissió d'Administració i Control de la Propietat Urbana encarregada de cobrar els lloguers de finques municipalitzades, repartir les cases deshabitades i de fer les obres necessàries. El juny de 1937 la Generalitat autoritza la municipalització de la propietat urbana. L'Ajuntament aprofita per legalitzar les propietats intervingudes, més d'un centenar de cases i solars. A l'octubre la Comissió controlava lloguers de 820 inquilins al centre i de 500 a Valldoreix i La Floresta.

També reflectien els reporters en la seva crònica els canvis tributaris.

“Els acabalats de la vila, estan obligats a satisfer un import de guerra, d'acord i proporcionat a llurs possibilitats econòmiques, i que passa a engruixir la subscripció [sic] voluntària pro-lluïta contra el feixisme”.

Davant la nova situació, des del Comitè, i després des de l'Ajuntament —en pèssima situació financera des de feia anys—, es van crear impostos especials per compensar la indisciplina fiscal i l'augment de despeses. El nou consell municipal mantindrà els repartiments extraordinaris. Malgrat

tot, l'abril de 1937 la situació era qualificada per la Comissió de Finances de gravíssima i afegia *“el més greu no és pas el déficit existent sinó que no hi ha cap perspectiva per a obtenir cabals per cap concepte atès que ja no es cobren impostos extraordinaris i els arbitris de caràcter ordinari (...) gairebé han deixat d'existir”*. Davant d'això s'inicia una política d'estalvi, s'exigeix a les col·lectivitats el retorn dels crèdits i es creen nous arbitris sobre la venda d'aliments. També es posa en circulació paper moneda local per solucionar la falta de moneda fraccionària.

Els reporters, amb un llenguatge de vegades descarnat⁷ per “també”. Quedaria: Els reporters també ens parlen de la repressió a la rereguarda.

“La lluita contra el feixisme hi és portada amb tota intensitat. Des del primer moment de la reacció popular contra la fantasma-militaroida, les esglésies llençaren des de les agulles dels campanars la resplendor [sic] radiant de la nova societat, i l'incendi destructor d'un passat d'oprobri. Era el far resplendent [sic] de la Revolució. Però el Monestir ha estat respectat pel que conté d'interès històric i de valor artístic. El nou ordre, no té un sentit de destrucció, és eminentment constructiu”.

La qüestió religiosa va ser un dels conflictes centrals durant la República. A Sant Cugat el tema venia de lluny, cal recordar la dominació que el Monestir havia exercit en la vida econòmica i política del poble fins a 1835. L'anticlericalisme estava molt arrelat en bona part de la població. Durant el període republicà el conflicte es va exacerbar.

L'assalt al Monestir es va produir el 21 de juliol de 1936. A les 8.30 h. es van presentar al Monestir dos vehicles amb milicians -segurament de Cerdanyola- als que s'afegeixen veïns de Sant Cugat. Els assaltants van treure tots els objectes litúrgics i mobiliari del temple, material amb el qual van organitzar una gran foguera just enfront de la porta, davant l'atenta mirada d'una munió de veïns. La milícia local va impedir l'incendi de l'interior. Més endavant el Monestir seria convertit en magatzem del Sindicat Agrícola.

“Les campanes de les esglésies han deixat de molestar les oïdes dels ciutadans i transformades en material bèl·lic, serviran per batre l'enemic”.

Tirar les campanes, a més d'aconseguir matèria primera per material de guerra, tenia un clar valor simbòlic: acabar amb un símbol del domini religiós. Ja durant la República s'havia proposat cobrar impostos a l'Església per tocar-les.

Aquest simbolisme quedarà patent el 1940 quan es colloquin tres noves campanes. Mossèn Antoni Gria declararà: *“que sàpiguem els enemics de l'Església que encara que cremin temples i destrossin campanes per no tenir que sentir la veu de Déu, una altra vegada tenim campanes que magnifiquen la seva glòria i vulguin, o no vulguin, tindran que suportar-les”.* Allà segueixen.

Els cronistes continuen parlant de la repressió en un to descarnat.

“La labor d'higienització ha estat acomplerta. Molts feixistes s'han fet escàpols, però tres d'altres, entre ells el cacic màxim de

Sant Cugat, el reaccionari Sant [sic], han entrat ja a hores d'ara en el regne dels cels. El Rector, com la majoria de la gent de sota-na, era dels que predicava la pobresa i la humilitat, més això no era obstacle perquè tingués en valors nacionals i estrangers més de 75.000 pessetes. Ara talla el cuponet de la Banca d'allà dalt''.

El primer assassinat al poble va ser el de Pere San, exdirigent de la Unión Patriótica, organitzador de la Lliga Catalana i representant de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Va ser detingut el 22 de juliol i assassinat aquella mateixa nit, junt amb Josep Castellà, capellà de Valldoreix.

El rector de la parròquia era, des de 1916, Anton Guilló. Detingut el 26 de juliol quan tractava de fugir vestit de civil, seria mort a l'Arrabassada aquella nit. A l'agost serien assassinats altres veïns, com Antonio Serra, organitzador de la CEDA, o el monàrquic Jaime Arrieta. A més, aquests primers dies la milícia local deté una vintena de dretans que tanca al calabós de l'Ajuntament.

Encara durant 1936 seran mortes sis persones més, entre elles Joan Altès, alcalde radical després dels fets d'octubre de 1934. I durant 1937 tres sancugatencs més. En total es comptabilitzen 14 assassinats al poble, encara que només la meitat respondrien a assumptes locals. A més, dins del terme municipal de Sant Cugat, i sobretot a l'Arrabassada, es recolliren 28 cadàvers d'altres poblacions.

Els reporters també ens recorden l'esforç bèl·lic:

“Trenta milicians lluiten al front i noves expedicions s'estan organitzant.

L'abasteixement [sic] a les línies de combat no s'ha descuidat i quatre camions carregats de queviures han marxat vers al front”.

Els milicians dels quals parlen són sobretot militants del POUM i de la CNT. La marxa de voluntaris i de les primeres lleves contrastarà amb l'augment de la deserció que s'observa amb el pas dels mesos. Durant la guerra una setantena de santcugatencs moriran al front, la majoria durant la sagnant Batalla de l'Ebre.

En l'aspecte militar cal destacar també la instal·lació al poble, el març de 1937, del Primer Camp d'Instrucció Premilitar de Catalunya, que ocuparà el camp de golf. A més s'emplaçaran l'Escola de Comissaris de Guerra, dependències d'aviació, trens, carrabiners i l'escola del XIV Cos d'Exèrcit Guerriller. El novembre de 1938 també allotjarà unitats de les recents desmobilitzades Brigades Internacionals.

També parlen els reporters en el seu article dels canvis en l'educació.

“La Delegació de la C.E.N.U. ha habilitat les escoles confessionals pels instituts de la Cultura Popular, i es proposa dotar als 1.300 escolars de Sant Cugat dels mitjans adients per cultivar les intel·ligències que fagin [sic] dels homes de demà, dignes i fervents defensors de la civilització

que avui amb les armes a la mà disputem en lluita a mort, a les forces retrògrades i criminals d'una Espanya sense vergonya i sense dignitat”.

Es posa en marxa un nou model educatiu: escola gratuïta, única, laica, amb coeducació i en català. Els professors contraris als plantejaments de la CENU són cessats. A Sant Cugat s'amplien els llocs escolars i s'habilita el convent de les monges franciscanes com a segona escola.

Altres temes que els reporters no van poder tractar, perquè es manifesten amb posterioritat a la seva visita, són l'arribada de refugiats i l'agreuament del nivell de vida.

El novembre de 1936 van arribar els primers refugiats de guerra al poble. La xifra oficial creixerà durant 1937 dels 151 registrats al febrer als 430 que es comptabilitzen a l'agost. Encara n'arribaran alguns més.

Aquests refugiats són una minoria en comparació amb els barcelonins que es desplacen a viure a Sant Cugat fugint dels bombardejos i cercant menjar. A partir del trasllat del govern central a Barcelona, també arribaran funcionaris i polítics, com el mateix Juan Negrín. Aquesta allau de població farà que Pins del Vallès dobli la població, arribant als 12.000 habitants.

Pel que fa al nivell de vida, l'octubre de 1936 l'Ajuntament havia posat en marxa una carta de proveïment familiar per racionalitzar vendes i evitar abusos. La mida aviat

es mostrarà insuficient. El primer trimestre de 1937 encara no hi ha problemes greus d'abastiment gràcies a la gran collita de patates i als intercanvis de vi per blat amb l'exèrcit i pobles d'Aragó, però a l'abril les mides per controlar el mercat negre no impedeixen la pujada de preus, les cues als comerços i els primers robatoris. La situació esclatarà el 24 de maig de 1937 en un motí de subsistència, amb una manifestació de dones davant la Casa de la Vila demanant pa. Les detencions practicades, la reducció del preu de la targeta de racionament i la promesa de que aviat hi hauria pa, van calmar el motí. Però a finals d'agost torna a faltar-ne i a partir de setembre no es troba a preu taxat ni oli, ni carn, ni arròs, ni mongetes. Tornen els altercats al mercat. A l'Ajuntament se'l presenta, cruament, el problema de com proveir al poble. El ple faculta a la Comissió de Proveïments per adquirir articles de primera necessitat fora del municipi, encara que sigui a un preu superior al taxat. A partir de juliol de 1938, davant de les demandes de la intendència militar, s'opta per la requisita.

El dia 26 de gener de 1939, a dos quarts de dotze, les tropes franquistes entren al poble. Unitats marroquines saquegen cases i torres. Aquest serà el primer contacte dels expinencs, ara de nou sancugatencs, amb el Nuevo Estado. És la fi de Pins del Vallès.

Notes

1. *Full Oficial del Comitè Local de Defensa* [Sabadell], núm. 69 (6 d'octubre de 1936).
2. Tota la informació extreta de: Mota Muñoz, José Fernando. *La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001. Existeix edició ampliada en línia a: <<http://www.nodo50.org/casc/mota/-Historia-de-Sant-Cugat-del-Valles-1931-1941-Republica-guerra-civil-i-primer-franquisme>>. [Consulta: 12 desembre 2016].